

אם הננים שמחה (תנובה למאמרים בענין תכנון המשפחה)

הקדמה

אני מודה ל'צהר' שראה לנכון להעלות לדיון את סוגיית "רווח בין הלידות". מצד אחד, אין כמעט זוג שאינו מוטרד מהנושא, ומצד שני כמעט ולא מצאנו אצל פוסקי ההלכה התייחסות הלוקחת בחשבון את התמורות הגדולות שחלו בדורנו בכל הקשור לתא המשפחתי. על-כן, יש צורך גדול למלא את החלל, ללבן את הנושא על כל היבטיו ולהביא את הדברים לידיעת כלל הציבור הדתי. תבורכו על היוזמה.

אינני בקיאה ברפואה וגם אינני פוסקת הלכה, ועל-כן לא אגע בשני תחומים אלו אלא במה שנושק להם. ברצוני להתייחס להיבטים הרגשיים והחינוכיים, שבוודאי יש להם זיקה ישירה לפסק ההלכתי. אני ניגשת לנושא כאם וכמי שנפגשת עם ציבור רחב של נשים ושל בחורות העומדות להינשא. על-כן חשבתי להעלות על הכתב קצת מרחשי הלב המצויים אצל נשים היום ולהוסיף כמה הערות, בתקווה שהדברים יתרמו לקבלת מבט כולל יותר בנושא כה חשוב, כה עדין וכה מורכב, ושיוכלו לסייע לכל מי שנדרש לנקוט עמדה בעניין.

א. זוג שטרם קיים פרייה ורבייה

1. הצגת הבעיה

בסוף מאמרו המקיף והממצה, הביא הרב יגאל אריאל את הסוגיא של עיכוב הריון ראשון אצל זוג שרק עתה נישא. יש לדעת שזו תופעה רחבת ממדים, וזוגות רבים (מהחברה הציונית-דתית, לפחות) שואלים את עצמם אם כדאי לפעול כדי לעכב את ההריון הראשון. זה מטריד אותם מאוד מאוד, ואצל האישה, הדבר נוגע לנבכי הנפש היותר עמוקים. יש להבין שהזוג של ימינו מוצא את עצמו במציאות חדשה שממנה נגזרים גם קשיים חדשים: לאישה בימינו צימאון רב ללמוד, להתפתח ולהיות מעורבת בכל תחומי החיים החברתיים. זהו תהליך שכבר לא ניתן לעצור, וודאי שיש בו הרבה היבטים חיוביים כאשר הוא מהווה תרומה לבניין הפרטי-משפחתי ולחברה הישראלית. אך אליה וקוץ בה. הבת הסופגת את הערכים של מימוש עצמי, קריירה וכו' מעמידה אותם לעיתים מול הערך והזכות העצומים של שותפות עם בורא עולם בהורדת נשמות לעולם הזה. האישה מוצאת את עצמה מטולטלת בין כמיהתה לילד לבין כמיהתה למימוש כשרונותיה וטיפוח הייחודיות האישית שלה. על רקע זה נוצרו קשיים חדשים, ואפשר להבחין בשתי טענות עיקריות שמעלה הזוג הצעיר, כשלפעמים שתיהן מתקיימות כאחת.

א. לימודים, לפעמים מאוד תובעניים, ואין האישה רוצה "להביא ילד לעולם כדי שמטפלת תגדל אותו".

ב. "צריך קודם כל לבנות את הזוגיות שלנו".¹

בנוגע לטענה השנייה, יש להיות מודע אף לעובדה שפעמים רבות חודשי ההריון הראשונים קשים לאישה, מלווים בסימפטומים פיסיים המשבשים את קצב החיים אליו הייתה רגילה עד כה ומשפיעים על מצבה הנפשי. לא נוכל להתעלם מההשלכות של תופעות אלו על הזוג הטרי. הרי עצם הנישואין מהווים מעבר דרסטי לשני בני הזוג ומשפיעים עמוקות על נפשה של הבחורה, וידוע שנדרשת תקופת הסתגלות מובנת מאליה וכבר ציוותה אותנו התורה:
 כי יקח איש אישה חדשה, לא יצא בצבא ולא יעבור עליו לכל דבר. נקי יהיה לביתו שנה אחת ושימח את אשתו אשר לקח. (דברים כד, ה)

אלו, אם כן, טענות רציניות, ויש להתייחס אליהן בכובד ראש.²

לאור הנתונים האלה, נראה לי שהדבר הנכון לעשות הוא קודם כל לשוחח עם אותם בחורים ובחורות העומדים להינשא, להבין לנפשם, להזדהות עם הקשיים שהם מעלים, ויחד עם זאת, להביא למודעותם את משמעותה של הרחבת הקן המשפחתי ואת המהות הטבעית של האישה, שלצערנו מתעמעמת לעיתים בעקבות הלכי הרוח העכשוויים.

2. מהות האישה

האישה נבראה עם ייעוד כפול. מלבד היותה אישה, היא בתה של חוה, "אם כל חי". לא חיה שמה, אלא חוה שמה; כי האימהות לחיים חדשים היא החוויה היותר עמוקה שאישה יכולה לזכות לה בחייה.³ כשברא הקב"ה את האישה, מופיע פועל ייחודי רק לה. לא "ברא" וגם לא "יצר" או "עשה" כמו בשאר הנבראים, אלא "ויבן" (בראשית ב, כב). נדרשה כביכול התבוננות מיוחדת מצד הקב"ה בבריאת האישה. מתוך ריבוי המדרשים הבאים לפרש תמיחה לשונית זו, הנה בחירתו של רש"י:

כבנין, רחבה מלמטה וקצרה מלמעלה לקבל הוולד כאוצר של חטים שהוא רחב מלמטה וקצר מלמעלה שלא יכביד משאו על קירותיו.

זו, אם כן, מהותה היותר פנימית של האישה, והרצון להוליד טבוע בשורש נשמתה מרגע היווצרותה ואנו נזכרים בזעקתה קורעת הלב של רחל אמנו: "הבה לי בנים ואם אין מתה אנוכי" (בראשית ל, א) כותב על כך רבי צדוק הכהן מלובלין (פוקד עקרים, אות ב):

כמ"ש רחל "ואם אין מתה אנכי", דמי שאין לו בנים חשוב כמות, ודבר זה הוא החשק של איש הישראלי... אצל בני"ה הם משתוקקים לרוב בנים ולא ידאגו כלל מאין יפרנסום שיקוו להש"י דיהיב מזוני לכל איש די מחסורו... וע"כ כאשר צעקת איש הישראלי לבנים הוא מצד הזה מצד עצמו שאין חפץ בכל שעשועי העולם שהם אצלו כלא ונחשב כמת בלא בנים כאשר הוא אצל איש הישראלי...

וע"כ זכתה רחל ליוסף שבו הוא שורש כוח הפו"ר ד"וידגו לרוב", וכן עיקר שם אפרים "כי הפרני" וגו', וכן אמרו בני יוסף ליהושע "ואני עם רב עד אשר עד כה ברכני ד", שבו שרש כוח הריבוי הראוי לזרע ישראל שזכתה לו רחל ע"י צעקתה להש"י על זה במילוי חסרונה, וע"כ קראתו "יוסף" לומר "יוסף ד' לי

1. **הערת העורך (ע.א.):** אצל זוגות אחדים מתפרשת הבעיה באופן חריף יותר. העלייה המשמעותית בשיעור הגירושין בציבור הדתי-לאומי גורמת להם לחוסר ביטחון מספיק ביציבות של הזוגיות, והם חוששים להביא ילד לעולם לפני שיהיה להם מספיק ביטחון בחיי המשפחה.

2. לטענה נוספת, של בחורה הנישאת לחייל, כבר התייחס הרב יגאל אריאל ('צהר' י, עמ' 235).

3. עי' בספרו של הרב י. גינזבורג, "ברית הנישואין", עמ' סה, הע' 3.

בן אחר", כי לא נסתפקה בו עדיין, שעדיין לא נשקע חשקה שחשקה לריבוי בנים. יוצא מדבריו שרחל, בזעקתה, הוציאה מן ההעלם אל הגילוי את כיסופיה של האישה לבן, ולא רק לבן אלא לריבוי בנים.

3. פגיעה בזוגיות?

ומה לגבי הטענה שהריון מיידי פוגם בבניית הזוגיות בראשית דרכה: על כך יש לנו ללמוד מדברי התורה בענין בריאת האדם: על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו והיו לבשר אחד. (בראשית ב, כא)

שיעור בזוגיות אנו מקבלים כאן - הקשר הנכון בין איש לאשתו הוא דבקות מתוך אחדות. וכך באר הרמב"ן את הפסוק. אך נקדים את דברי רש"י:

הוולד נוצר על ידי שניהם, ושם נעשה בשרם אחד.

נראה כי רש"י הבין שיש כאן הסבר ביולוגי. הרמב"ן מתייחס לדבריו ואומר: ואין בזה טעם, כי גם הבהמה והחיה יהיו לבשר אחד בוולדותיהם. הוא מוסיף ומבאר כיצד פסוק זה מכוון לזוגיות אמיתית:

והנכון בעיני, כי הבהמה והחיה אין להם דבקות בנקבותיהן, אבל יבוא הזכר על איזה נקבה שימצא, וילכו להם. ומפני זה אמר הכתוב, בעבור שנקבת האדם היתה עצם מעצמיו ובשר מבשרו, ודבק בה, והיתה בחיקו כבשרו, ויחפוץ בה להיותה תמיד עמו. וכאשר היה זה באדם, הושם טבעו בתולדותיו, להיות הזכרים מהם דבקים בנשותיהם, עוזבים את אביהם ואת אמם, ורואים את נשותיהן כאלו הן עמם לבשר אחד... והנה יעזוב שאר אביו ואמו וקורבתם, ויראה שאשתו קרובה לו מהם.

אך נראה שאף רש"י התכוון לאחדות האיש עם אשתו הנוצרת על-ידי הילד המשותף. הרחבת המשפחה איננה פוגעת בבניית הזוגיות אלא אדרבה מוסיפה, מלבד השמחה המובנת מאליה, ממד של עומק, דרגה גבוהה יותר של התקשרות וחיבור, נגיעה ב"אחד". לצערנו נוצרו שיבושים בדעות. טיפוח האינדיבידואליות ושימת כל הכובד על מרכזיות ה'אני'; רעיונות הנשמעים השכם וערב, מחלחלים עמוק ואינם פוסחים על איש. יש, אם כן, לשדר לזוג עד כמה זוגיות נכונה נבנית על-ידי בניית משפחתיות.

אלא שנדרשת לבני הזוג הכנה נכונה לקראת הצפוי להם. יש ליצור מודעות לקשיים מחד, הכנה לקראת הצפוי להם מאידך ובעיקר - הכוונה לשותפות מלאה של שני בני הזוג בכל השלבים ובכל המצבים. כשיש הכנה נפשית נכונה, הקשיים מתגמדים ובמיוחד כשמתמודדים יחד. פעם, הייתה הפרדה ברורה מאוד לגבי תפקידי האיש והאישה - על האיש הוטל עול הפרנסה, ועל האישה - משק הבית וגידול הילדים. היום, אצל רוב הזוגות נטל הפרנסה מוטל על שניהם, ויהיה אך טבעי שתגדל תמיכתו של האיש בבית. אך האם במעל כך הם נני הדברים: האם באמת הדבר מובן מאליו? "טובים השניים מן האחד". ואם הזוג ישכיל לצעוד כתף אל כתף והאישה תקבל את התמיכה שהיא זקוקה לה, הזוג יצא נשכר ויזכה בסייעתא דשמיא לברכה, אור ושמחה.

לסיכום דברינו עד כאן אני מציעה:

א. חינוך לערכים שעליהם מושתתת התורה בכל הקשור לזוגיות ומשפחתיות.

ב. הקשבה והבנה לקשיים שהזוג מעלה.

ג. הדרכה לקראת הנישואין בכל הקשור לשותפות ולאחבה מתוך נתינה.

ב. מרווח בין לידות

באותה מידה שזה טבעה של האישה ללדת, כך זה טבעה המקורי, להיניק את הרך הנולד לפחות שנתיים (בגמרא - כתובות ס, א - 2-5 שנים). עד כדי כך שהאישה נקראת "מינקת" במשך שנתיים (לעובדה זאת השלכות הלכתיות בענין הצומות).⁴ רוב הנשים כלל זה אינו תקף (או תופעה אחת מני רבות של הידלדלות הגוף משך הדורות, ולא כאן המקום להרחיב). אישה שרוצה ליזכות במשפחה רחבה אך מרגישה תשישות (גופנית או נפשית) - גופה ונפשה מאותתים לה שהיא זקוקה לפסק זמן. האם ניתן לשער את ההשלכות העוללות להיווצר מלידת תינוק לאם שטרם מוכנה להעניק לו כל מה שהוא זקוק לו? אי אפשר להתכחש לכך שמצב זה פוגע ישירות בתינוק, וכן בשלום הבית ובהרמוניה הזוגית.

לעניות דעתי, כאשר השאלה המעשית מובאת בפני פוסק ההלכה, יש מקום לסמוך על האישה; ובאותה מידה שהיא נאמנת בכל הקשור להלכות הטהרה כך נראה שיש לה להיות נאמנת באמירה הזאת. בתוך מכלול השיקולים, מן הראוי שהרב הנשאל יביא בחשבון את זה שאם תקשיב האישה לגופה ולנפשה, המנגנון הבריאי שלה ישרר לה את נקודת האיזון ויעורר בה את הרצון להריון חדש בע"ה ברגע שתהיה בשלה לכך. חשוב להבין שאין כאן כללים. אישה אינה דומה לחברתה, לא בכוחות הפיסיים ולא בכוחות הנפשיים. יש זוג שאצלו הנטל נופל על שני בני הזוג ויש שהכל נופל על האישה. יש זוג עם ילד בריא ונוח ויש זוג עם ילד שחולה הרבה ח"ו או עם מרץ בולט וכו'. יש אישה שלאחר זמן מועט כבר מרגישה מלאת כוחות ויש אישה שגם שנתיים לא יספיקו (לאחר שכבר שנתיים לא טעמה טעם של שינה עריבה, ללא הפרעות). אכן, רק האישה יכולה להעריך נכון את מצבה, וההוראה המעשית תביא זאת בחשבון.⁵

סיכום

השתדלתי להראות עד כמה סוגיה מורכבת זו נוגעת לצדדים היותר רגישים של האישה ושל הזוג ושנדרשת הסתכלות רב-תחומית בעניין. אני פונה לרבנים העוסקים בסוגיות אלה לתת את הדעת לקשיים ולהתלבטויות האמיתיים העולים מקרב הזוגות ולהתייחס, עד כמה שזה ניתן, למכלול ההיבטים. מאידך, חשוב מאוד שכל זוג ידע שקיימת אוזן קשבת בעולם ההלכתי לשאלותיו. יחד עם זאת, יש לחזק את הזוג בחשיבותה של מצוות פרייה ורבייה ולהזכיר ש"אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף" (ילקוט שמעוני ישעיהו נז, רמז תפח), דהיינו: שכל ילד שבא לעולם, מלבד השמחה העצומה שהוא מביא להוריו, מקדם את בוא המשיח.

4. וכבר צוין בהערת העורך שאכן יש פוסקים שהתירו להימנע מלצום בצומות הקטנים במשך שנתיים לאחר הלידה; זמן התואם את טבעה של האישה ('צ'הר', י, עמ' 208, הע' 7).

5. **הערת העורך (ע. א.)**: כמובן, מקרה אינו דומה לחבירו. אינו דומה זוג שקיים פריה ורבייה לאוג שעוד לא קיים את המצוה, אינו דומה המצב בתוך שנתיים למצב לאחר שנתיים, אינו דומה קושי שניתן להקל עליו לקושי שאין לו פיתרון אלא דחיית הריון, ואינו דומה המצב בו הבעיה היא אכן עייפות גופנית או נפשית של האישה למצב בו עולה שיקול של התפתחות מקצועית. ואף בזה אינו דומה שיקול של פיתוח קריירה למצב בו שנות לימודים ארוכות עלולות לרדת לטמיון. דוגמאות להתלבטויות מעין אלו מופיעות בשו"ת באהלה של תורה (ח"א סי' סז-סח).